

3 DE SCHAAMTE

In ons huis had niemand een eigen kamer, vertelde ik Eva. Jarenlang deelde ik mijn slaapkamer met mijn tweelingbroer Kenan, in ons hok pasten net een stapelbed en een klein bureau. Door deze ruimtelijke ordening, niet bepaald feng shui, konden we in de breedte niet naast elkaar staan. Die ruimte was er niet.

Er was een eeuwig gesteggel over wie boven en wie beneden sliep, een vast rollenpatroon waarbij de beneden slapende tegen het matras van de boven slapende schopte, omdat die woelde, ademhaalde of gewoon bestond. We ruzieden altijd, stoeiden voortdurend; we zaten tenslotte op elkaars lip. We woonden klein en gehorig; zelfs mijn moeders baarmoeder had ik met mijn tweelingbroer gedeeld. Ik houd mezelf voor dat mijn verlangen naar ruimte, en dus vrijheid, een deel van mijn vlucht verklaart.

Thuis werd elke vierkante centimeter benut, overal lagen spullen die iets vertelden over wie we waren, spullen die ons sociaal milieu verraadden. De vele prullaria gaven ons huis onbedoeld een wanordelijk karakter. Niettemin boende, poetste, schrobde en borstelde mijn moeder het huis dag in, dag uit. Dat schreven culturele wetten haar voor.

Mijn ouders hadden een heel eigen idee over een moder-

ne inrichting, in die tijd naar de extravagante smaak van een Turkse import-exportzaak. Zo stond er in onze woonkamer een vitrinekast zodat het bezoek zicht had op het kristallen servies dat er werd bewaard, een witte hoekbank waar het plastic deels nog omheen zat en veel te grote planten die je eerder de adem benamen. Overal in huis werden op thee-doeken muntblaadjes, pepertjes of tuinbonen gedroogd. In de vertrekken kon je lukraak op een *nazar boncuğu* stuiten, de blauwe amuletten die ons beschermden tegen het Boze Oog, de afgunstige blikken van anderen. Ook was er een klok die je vijf keer per dag krakerig opriep tot het gebed, maar misschien was dat veel later pas. Misschien lopen mijn herinneringen door elkaar. Op onze koelkast hing in elk geval een kalender van Mëvlana waarop mijn moeder haar afspraken noteerde – die kreeg je gratis bij de moskee – en dus was het hele huishouden van haar weekbesteding op de hoogte.

Disi, tantarz op maandag, en *fziotarepi* op de woensdagen.

Op ons hoogtepunt hadden we zes televisies in huis.

‘Zes?’ vroeg Eva. Ik hoorde de verbijstering in haar stem.

Ja, in de woonkamer, in de keuken, in de bijkeuken en in de drie slaapkamers. De televisie werd aangeknipt in de ochtend en ging eigenlijk nooit uit, omdat mijn vader er ’s avonds geregeld voor in slaap viel, waarna hij dat met halfgesloten ogen woedend ontkende. Net zo plotseling als deze storm was opgekomen, om voor ons volstrekt onbenullige redenen, ging hij alweer liggen; hij was weer in slaap gedommeld.

Tijdens het avondeten keken we zwijsend naar de televi-

sie, niet zozeer met het bord op schoot, maar aan de eettafel, iedereen met gekromde lichamen die als bloemen waren gericht op onze immer schijnende zon. Onze levens roteerden om de televisie, het middelpunt van ons universum. Toen wist ik nog niet dat mensen met andere levens erop neerkeken.

Wat was er van ons geworden als dat apparaat uit had gestaan? Hadden we dan gesprekken met elkaar gevoerd? Mijn adem stukt bijna in mijn keel bij de gedachte aan dat werkelijk angstaanjagende idee.

In die jaren werd gerookt in restaurants, treinen, vliegtuigen en ziekenhuizen, en dus ook bij ons in de woonkamer. Als er bezoek was leek het alsof je je in de rookruimte van een discotheek begaf. Het water mocht ik nooit laten lopen, dat kostte te veel geld, en als je het licht ergens drie seconden te lang liet aanstaan, stormde mijn moeder naar het vertrek, knipte het licht uit en gaf je de volle laag. Zes televisies die tegelijk aanstonden waren daarentegen geen probleem.

Thuis aten we geen avocado's of lychees, van veel vruchten en noten kende ik tot op hoge leeftijd de namen niet. We aten plofkippen, gekke koeien, seizoensgroenten, we aten wat die week in de aanbieding was en met coupons werd afgerekend, we aten wat mijn moeder in de diepvries aantrof. Als kind had ik absoluut niet het idee dat we iets tekortkwamen. Je kunt onmogelijk iets missen als je er de woorden niet voor hebt. Veel voorwerpen en ideeën bestonden buiten ons bestaan. Omdat een avocado geen onderdeel

vormde van ons universum leefden we prima levens zonder avocado's.

Toch schaamde ik me. Ik schaamde me voor de Wibra en de Zeeman, de duizenden korte blikken die ik op de uitgang wierp uit angst dat iemand mij de winkel uit zou zien lopen, de schaamte voor de zelfgebreide truien van mijn moeder, de schaamte over de enige kachel in huis waaromheen we ons verzamelden in de winter, de schaamte om mijn bril die met tape bijeen werd gehouden, de schaamte vanwege het pijnlijke kringgesprek na de vakanties en eigenlijk elke maandagochtend, want we deden niet zoveel in het weekend. We hielpen mijn vader in de schuur en tuin, of we hingen op straat.

We waren een maandinkomen verwijderd van de armoede.

Zo nu en dan slaakte mijn vader een kreet als hij naar het Turkse journaal keek. Dan barstte hij los in een of ander verhaal over de grootse Turkse geschiedenis, over de Ottomanen, en hoe tolerant zij waren geweest voor hun religieuze minderheden, zoals de joden en de christenen. Ja, over de toestand van Koerden en Armenen in de recente geschiedenis zweeg hij.

Onlar insan değil mi? probeerde ik. 'Zijn zij geen mensen? Hebben ze geen rechten?'

Hij kakte op hun rechten. Turken kakken graag als ze schelden, alweer geen persoonlijke aangelegenheid van mijn vader. Er zit een zekere schoonheid in Turkse beschimpingen. 'Ik schijt op de ziel van je vader.' Hoewel het vertaald nogal gezocht lijkt, zijn deze scheldwoorden zo alledaags als

klootzak of godverdomme. ‘Ik schijt in je neus’ is ook veelvoorkomend, net zoals ‘ik schijt in je bek’.

Van een geheel andere orde, en zo ongeveer het ergste wat je tegen een Turk kunt zeggen, wat ik je daarom ten zeerste afraad: ‘Ik neuk je familielijn.’

Thuis was er een onmetelijke angst voor brieven van instanties. Nooit opende mijn vader de brieven van de Belastingdienst, en al had hij ze opengemaakt: wat moest hij ermee? Daar stond wartaal in, zoals ‘betalingsregeling’, ‘bezwaarschrift’ of ‘schuldsanering’. Deze angst voor brieven heb ik overgeërfd, daar ben ik stellig van overtuigd. Ook ik open geen brieven van instanties. Geregeld ontvang ik aanmaningen en boetes van niet-betaalde facturen.

Ik kan niet helemaal uitsluiten dat mijn angst voor witte ambtenaren verband houdt met die dag ergens in 1988, het jaar waarin de film *Die Hard* uitkwam, een vliegtuig uit de lucht viel in Lockerbie, de Egyptische schrijver Naguib Mahfouz als eerste Arabier de Nobelprijs voor de Literatuur won, en het jaar waarin Irak en Iran nog altijd in oorlog met elkaar verkeerden. En ik vergeet het bijna, het jaar waarin Nederland Europees kampioen voetbal werd.

Misschien was het een ander jaar, en heb ik al deze feiten van algemene vergetelheid voor niets opgesomd.

Ergens dat jaar keken we – mijn tweelingbroer Kenan en ik – naar Tom en Jerry, zoals we altijd naar tekenfilms keken. Mijn moeder riep ons naar de keuken. Ernstig instrueerde ze ons dat we de deur voor niemand mochten openen. Ook

niet voor mijn zussen? Houd je mond, natuurlijk wel voor je zussen. We sputterden tegen, we plaatsten vraagtekens bij deze gang van zaken, maar onze interrupties werden weg-gewuifd.

‘Maar wát als er wordt aangebeld?’ propte ik ertussen.

‘Gewóón. Niet. Opendoen.’

Nietsvermoedend gingen we verder met tekenfilms kijken en inderdaad, op een gegeven moment liep een niets-zeggende ambtenaar met kordate pas en een zwarte leren tas onze rommelige tuin binnen. Deze witte man zag mij duidelijk zitten; we hadden oogcontact. Ik staarde hem dommig, met halfopen mond aan. Onze uitwisseling leek een eeuwigheid te duren. Daarna de deurbel, bruusk, best lang.

‘*Ana*,’ fluisterde ik. Moeder.

‘Stil zijn,’ siste ze, ‘snel, achter de bank.’

‘Maar hij heeft me gezien,’ piepte ik.

‘Achter de bank, jongen.’ Hadden we ons in andere omstandigheden van tijd en vooral plaats bevonden, dan had ze stante pede het leven uit me geknepen. Dat zag ik in haar gezicht, ik zag die mocht-de-kans-zich-hebben-voorgedaan-dan-kneep-ik-je-fijn-blik. Iets wat ze overigens geregeld ten uitvoer probeerde te brengen.

Maar je hoofd breken over dergelijke zaken is een nutteloze exercitie. Het leven is voortdurend een kwestie van timing, van ondoorgrondelijke toevalligheden en een vergeefse willekeur, wat sommigen met het Lot verwarren, goede momenten, ongelegen momenten, de trein net missen en de liefde van je leven tegenkomen, de trein net halen en ver-

wikkeld raken in het enige spoorwegongeluk in de voorbije zeventien jaar, enzovoorts.

We doken achter de bank. De man, die ergens in 1988 was opgestaan om zichzelf in een nietszeggend ambtenaarskostuum te hijsen en te denken: zo, dit ziet er goed uit, had mij gezien. Hier bestond geen enkele twijfel over. Daarom bleef hij aanbellen, dat kan niet anders. Na een tijdje ging de spookverschijning voor het raam staan, ook dat zag ik hem doen, omdat ik het niet kon laten om hem langs de bank te begluren, waarna ik weer snel wegdook. Daar zaten we dan, met zijn drieën achter de bank gehurkt, angstig en bevend.

Ik heb nu een leeftijd dat ik ‘dertig jaar later’ kan zeggen alsof het niets is. In die woorden ligt een achteloosheid besloten die me bijna woest maakt. Het komt door die laconieke samenklontering van tijd: dertig jaar later.

Alles vervliegt, is vervlogen, alles verdampt almaar, al die banale, gewone momenten uit mijn kindertijd zijn verdwenen, weggezakt in de put van de vergetelheid. Al die keren dat ik tikkertje speelde. Aan een ijsje likte. Op straat voetbalde. In een koud meer zwom, klappertandde en rilde, en mijn vader me in een handdoek wikkelde. De barbecues in de tuin. De warme omhelzingen van mijn moeder. Dat meisje op school dat mijn kapsel door de war haalde en ik die speelde dat ik het stom vond en zij die de grootste moeite deed om niet te laten blijken dat ze me leuk vond. Losse fragmenten, die nauwelijks tot een samenhangende film gemonteerd kunnen worden, maar thematisch zijn verbonden door een woord: geluk.

Alsof ik die momenten nooit heb meegemaakt, alsof ze linea recta achter mijn ogen zijn verdwenen. Zodra ik me gewaarword van deze gedachte, dat alles vluchtig is, raak ik bezeten door een documentatiedrift. Dan leg ik wekenlang, langer hou ik het niet vol, de gewone momenten van mijn dochter vast. In een aantekeningenboekje kom ik deze zin tegen: ‘Kijk baba, wat een mooie bloem.’ Ik zie haar weer gehurkt en met gesloten ogen aan een paarse bloem ruiken. Ze geniet met volle teugen. (Hoe weet ze met volle teugen te genieten?)

Ik, als vader, word geacht haar te wijzen op de schoonheid van het leven, toch? Maar vaak is het andersom. Zelden herinner ik mezelf of anderen aan mooie bloemen. Het leven is soms een gedoetje, ik weet niet meer wie het zei, dus loop ik geregeld met gebogen schouders over straat en laat al het moois aan me voorbijgaan. Wat ik wil zeggen, en het kost me blijkbaar grote moeite om dit onder woorden te brengen: we zouden elkaar vaker moeten wijzen op de mooie bloemen om ons heen.

Wat is een mensenleven? Een handjevol momenten, zoals drie mensen achter een bank. De herinnering is feilbaar, ik zeg niets nieuws, en de ophaalbrug naar het verleden wankel. Wanneer je eroverheen loopt, naar toen, verkrumelen achter je de planken van die brug onmiddellijk, wat de terugweg naar het heden nogal bemoeilijkt. Er is een aanzienlijke, gereede kans dat je vast komt te zitten. *Stuck in time.*

Ik herinner me dat ik Eva dat allemaal vertelde. Of ik er, kortom, wel goed aan deed om *terug te willen keren*. Boven-

dien zat werkelijk niemand te wachten op mijn speurtocht naar vroeger, mijn zogenaamde onderzoek als archivaris, mijn nieuw gevonden roeping als detective – echt niemand. Demp de put! Begraaf de laatste herinneringen!

Dertig jaar later dronk ik thee bij mijn moeder, we waren alleen, dat deed zich zelden voor, dus ik greep mijn kans.

‘Wat was er die dag in 1988?’ vroeg ik. Ongevraagd nam ik mijn moeder mee in mijn val.

Opeens keek zij uit het vensterraam naar buiten. Ze staarde betekenisvol in het niets. Ze streek een hand langs haar wang, met de andere greep ze mijn hand vast. Het leek erop dat ze langzaam afdaalde in haar herinneringen, daar op haar dooie gemak alle kamers inspecteerde en nu ze er toch was de boel grondig poetste, schrobde en boende. Ze vroeg of ik aardbeien wilde.

Zonder op mijn antwoord te wachten stond ze op, en liep ze de keuken in.